

Børglum Kongsgaard.

Ved C. Klitgaard.

Der er ikke mange Bygninger i vort Land, der virker saa imponerende ved deres Beliggenhed som Komplexet Børglum Kloster.

Oppe paa en Bakkeø, der hæver sig til en Højde af 53 Meter over Havfladen, og som er omgivet af lavtliggende Sletteland, troner de gamle Klosterbygninger med den mægtige Domkirke for Vendelbo Stift og lyser i deres Hvidhed viden om, mindende om hin Tid, da Stedet var Landsdelens Kulturcentrum, og da »Røsten fra Børglum« var en Faktor, der i høj Grad maatte tages i Betragtning, naar Rigets Forhold skulde afgøres.

Og der er i Vendsyssel intet Stednavn, hvis Klang i ældre Tid er naaet saa viden om baade i Ind- og Udland som Børglum.

Men forud for denne Berømmelsens Tid, der begyndte i 1100erne, har Børglum haft en Historie, der vel ikke lader sig efterforske i Enkelthederne, men som vi dog skal forsøge at fremdrage et og andet om.

Vi vender os først til selve Navnet Børglum.

I Vendelbomaalet saavel i Nutiden som i tidligere Tid lyder Navnets Udtale Børrom, og i 16—1700erne skrives det ofte saaledes (Børum) af den hjemlige Befolkning, f. Eks. Tingskriverne i de forskellige vendsysselske Herreder. Man kunde heraf fristes til at

mene, at Børglum var et -um Navn, og en Jævnførelse med f. Eks. Byrum paa Læsø og Byrum (Bjørum) i Sulsted Sogn kunde friste, saaledes at ogsaa Børglums oprindelige Betydning skulde være »i Byen« el. l., men vore Stednavneforskere har dog ingen Tro paa Rigtigheden af en saadan Tydning. I Følge den engelske Kannik Ælnod, der var her i Landet (Odense) ved Aar 1100—1124, og som skrev Knud den Helliges Historie ca. 1120, hed Stedet »Burlina«¹⁾ og havde sit Navn efter en Dronning her, men denne Fortolkning kan vi sikkert forbigaa, selv om den er den ældste²⁾. I Kong Valdemars Jordebog fra 1231 kaldes Herredet Burlunhæreth, og selv om vi allerede 1330 træffer Formen Byrlum, er det vist mest sandsynligt, at Navnets ældste og rette Form er Burlund. Det sidste Led — Lund — anvendes jo endnu i vore Dage som Betegnelse for en Samling Træer, ligesom Skov og Krat findes i Nutidssproget, hvorimod Betegnelsen Holt vistnok er udgaaet af Sproget og kun findes i ældre Stednavne. Adskillelsen mellem Skov — Lund — Krat og Holt er næppe klarlagt, men dog betyder Skov nok noget større Træbevoksning end Lund, Krat, Holt og Ris m. fl.

Forledet Bur synes ofte knyttet til Skovbetegnelser, vi har saaledes Bur som Betegnelse for Gaard i Melholt, vi har Gaardnavnet Burholt i tidligere Skovegne i Ø. Brønderslev, Lendum og Torslev Sogne i Vendsyssel og som Skovfogedbolig i Astrup Sogn i Himmerland, endvidere Burlund i Idom Sogn i Ulfborg Herred, Burskov i Ugilt Sogn i Vendsyssel og i Nørre Sandager

1) Oversat af Hans Olrik i »Danske Helgeners Levned«.

2) Jfr. Præsteindberetning til Ole Worm 1638, hvor der siges, at Børglum Kloster har Navn efter en Jomfru Burgla, som grundlagde det.

Sogn paa Fyn, og de mange Burgaarde, der findes rundt om i Jylland, har maaske ogsaa Forbindelse med tidligere Skov.

Stiller vi dernæst Spørgsmaalet om Tydningen af Bur i disse Stednavne, kan der peges paa, at det kan være et ældgammelt, sakralt Navn, et Gudenavn, idet vi i norsk-islandsk Gudelære har en Person af Navnet Bur (Borr), Fader til Odin, og vistnok en Jordgud. Det var i Følge Vøluspa hans Sønner, der hævdede Jorden op igen, da den var faldet ned i Ginnungagab¹). Er det hans Navn, der indgaar som Forled i Skovnavnene, vilde det vel altsaa sige, at den paagældende Skov (Lund, Holt) var hans Helligdom. Men Bur kan formentlig ogsaa være Betegnelse for en Bygning eller Bolig af en vis Art; vi har jo endnu Ordet i Fadebur, Jomfrubur, Fuglebur, Fangebur — et Aflukke, vel oprindelig ligefrem et Kammer²) —, og tager vi her Ordet i denne Betydning, slipper vi for de mytiske »Vældgunger« og bliver paa den faste Grund.

En Lund østen for Børghlum Klosters Indmark nævnes endnu 1661³).

Det tør vel anses for givet, at Landets Inddeling i Herreder er ældre end Sysselinddelingen, der antages at stamme fra Harald Blaatands eller Knud den Stores Tid (ved Aar 1000), og at Herrederne her i Landet maa være en Oldtidsinddeling, som har sit Navn af Hær-Red, d: at udrede Hær, samt at et Herreds-Distrikt normalt var paa 126 Bol, der skulde stille 42 Krigere

¹) Meddelt mig af Landsarkivar Svend Aakjær, jfr. Axel Olrik og Hans Ellekilde: Nordens Gudeverden. S. 409 og 411.

²) I middelalderlige Viser træffes ogsaa Ridderbur, og i vendsysselske Tingbøger fra første Halvdel af 1600erne træffes Ordet »Burgang« i Raalingshusene = Forstue?

³) Jerslev H. Tgb. 8. Septb. 1670 Bl. 74 b.

eller et Ledingsskib med 42 Mand¹). — Naar Børglum Herred har faaet Navn efter den vestligst i Herredet beliggende Lokalitet Burlund, maa Grunden antagelig søges i, at den østlige Del af Herredet i Oldtiden for Størstedelen var bevokset med Skov og uopdyrket, og da senere Skovrydningen tog Fart her, og Tingstedet, som vel oprindeligt laa i Børglum²), kom til at ligge for ubekvent for Østboerne, blev der da ogsaa for Skovsognene oprettet et »Mageting« eller, som vi nu vilde sige, et Bitingsted, Skovboting, der maaske laa i Torslev Sogn, og som bestod indtil Middelalderens Slutning, paa hvilket Tidspunkt Hovedtingstedet vist blev fluttet til Rønnebjerg i Vrejlev Sogn, hvor det kom til at ligge centralt i Herredet. 1682 laa det paa Høgsted Hede lidt vest for Rønnebjerg.

I Børglum (Burlund) har der antagelig allerede i Oldtiden været en *K o n g s g a a r d*, hvor den kongelige Ombudsmand, der skulde oppebære Bøndernes Ledingsafgifter og Gæsteriydelser m. v., har boet, og der synes i Børglum Sogn indtil nyere Tid at have været et Stednavn, der pegede hen paa denne Ombudsmand, olddansk *árr*, Aarmand. I en Afhandling om »Jarl, Aar og Lev-Mand« udtaler Landsarkivar Svend Aakjær den Mening³), at Stednavnet *A a r s l e v*, som vi har 6 af her i Landet, peger tilbage til den kongelige Ombudsmand Aaren, og at Aarslev betyder det Jordegods, som var lagt til Aarens Embede, altsaa hans Em-

¹) Svend Aakjær »Om det olddanske Herred og Sogn« i Festskrift til Kr. Erslev 1927.

²) Af Tingsvidne 1501 fremgaar, at det havde været Lov, Ret og lovlige Sædvane, at Beboerne der søgte Skovbo Ting kunde fordeles til Børglum Herredsting og gives Varsel derom ved Skovbo Ting til deres Brofjæl, »og er Børglum Kloster itz Ting«, hvilket vist vil sige, at Herredstinget laa ved Børglum Kloster.

(Æd. A. III. 196.)

³) Festskrift til Vilh. Andersen, 1934.

bedsjord. I Børglum Sogn, hvor vi véd, at der var en Kongsgaard i den ældre Middelalder, findes eller rettere fandtes endnu i 1700'erne en Aarslev Hede, der laa hvor nu Gaardene Christiansdal og Nielsminde blev anlagt i det 19. Aarh. paa nyopbrudt Jord.

Det er saa naturligt, at Navnet Aarslev er gaaet af Brug for Børglum Klosters Markjords Vedkommende, idet her jo brugtes Navne for de forskellige Fald, men ude paa Overdrevet, Heden, holdt Aar-Navnet sig. 26. Juni 1598 udgik kgl. Ordre om, at det Marked, der hidtil havde været holdt ved Børglum Kloster i Børglum By, og som var Bønderne meget ubelejligt i deres Høst, skulde flyttes til Aarslahøj paa Klosterets Mark¹⁾. Herefter blev det ogsaa flyttet, men det blev ikke afskaffet i H. t. aabent Brev af 12. Maj 1602 om de vendsysselske Landmarkeders Afskaffelse, og 1651 søgte Magistraten i Hjørring om, at det almindelige Marked, som paa en Alhede 2 smaa Mil derfra hidtil var holdt Sct. Bartholomæi Dag, og hvor der herskede stor Uskikkelighed med Sværmen, Drikkeri, Slagsmaal o. s. v., maatte blive flyttet til Hjørring, og dette blev bevilget²⁾. Det er utvivlsomt det Marked, der under Navn af »Jelstrup Marked« endnu holdes i Hjørring, idet Markedspladsen paa Aarslev Hede vel var blevet flyttet over paa den anden Side af Aaen til Jelstrup Sogn. Da Kansler Peder Reedtz 22. Juni 1669 fik Skøde af Kronen paa Børglum Kloster, nævnes blandt selve Hovedgaardens Tilliggende Aarslef Hede³⁾, og da Vejene mellem Vejby og Hjørring 1765 blev opmaalt, gik Granskningsmændene den ene Gang over Børglum

¹⁾ Kancelliets Brb.

²⁾ Jyske Reg. 19. Juni 1651.

³⁾ Den i Skødet nævnte Kolberrig (o: Kolborn) Skov laa i Ugilt Sogn, nu Klosterskoven.

Bys Enge »U s l e v H e d e« norden for Klosterets Fald til Østergaard i Vittrup¹⁾).

Hvor Børglum Kongsgaards Bygning har staaet, lader sig sikkert ikke paavise; den kan jo have ligget, hvor Kloster-Komplekset senere fremstod, og den kan have været den Gaard, der senere blev Bisperesidens, naar Biskoppen opholdt sig her ved Klostret.

»Neden for Børglum Kloster vises endnu den Plads, »Bispegaarden«, hvor de katolske Bisper skal have haft deres Residens,« hedder det i Trap: Danmark²⁾, og dette Sted angives at være lidt nordøst for Klostret og øst for Vejen til Vittrup, hvor der er opgravet Munkesten og Rester af Hultegl³⁾, men det er Rester af et Teglværk.

Gaarden »Børglum Biskopgaard« nævnes 1469, da Væbneren Niels Pedersen, som boede der, var Synsmand sammen med fire andre Væbnere til velb. Svend Kalli Pallisens Gaard Knolde i Skallerup Sogn⁴⁾, men desværre haves ingen Oplysning om, hvor den laa, og der kan peges paa, at der syd for Klostrets Mark ligger en Gaard, som hedder Bisgaard (i Fristrup).

Det ligger vel nærmest at antage, at Kongsgaarden i Børglum er blevet skænket til Biskoppen over Vendelbo Stift eller erhvervet af denne i Kong Erik Lams Tid (1137—46); de første af Stiftets Biskopper⁵⁾ synes at have boet i Vestervig, og om Biskop Kjeld, der 1134 deltog i Slaget ved Fodevig paa Kong Niels' Side, siger Knytlinga Saga, at han var fra Hjørring, ligesom ogsaa, at Bispestolen var »i den Stad, som hedder Hjør-

1) Vends. Aarbøger 1920. S. 307.

2) V Bd. S. 218.

3) Meddelt af Tandlæge Holger Friis efter Gaardejer Marigaard.

4) Vennebj. H. Tgb. 2. Okt. 1648, Bl. 211.

5) 1065 delte Svend Estridsen Jylland i 4 Stifter.

ring (Jorungr) «¹⁾, men 1139 kalder han sig af Børglum²⁾). Ved 1142 blev Tyge Biskop heroppe, befordret hertil af Erik Lam, der var hans personlige Ven, og han boede vist i Børglum. Forøvrigt var han Vendelbo, og af sit fædrene Gods, der laa paa Øland, oprettede han ca. 1160 Økloster. Det synes som om vi kan fastslaa, at Kongsgaarden Børglum ved Aar 1140 er kommet til Bispestolen, men derimod er det usikkert, om Børglum Kloster allerede da var oprettet, selv om det maa antages, at der ved Stiftskirken har været et Slags Præstekapitel. Det første sikre Vidnesbyrd om et Kloster i Børglum er fra 1205, men det er dog nok oprettet henimod Midten af 1100'erne.

Det er imidlertid ikke Klosters Historie, som her skal fremdrages, men derimod Børglum Kongsgaards.

Efter at Knud den Helliges paatænkte Ledingsfærd til England var mislykkedes i Sommeren 1085 finder vi i Sommeren 1086 Kongen paa Rejse i Jylland, og samtlige Kilder synes enige om, at han gik strengt til Værks baade med at gøre sine Gæsterrettigheder gældende og med Hensyn til at indkræve Bøder for det den forrige Sommer begaaede Ledingsbrud. Ganske vist tilbød han at give Afkald paa Bøderne, hvis Befolkningen i Stedet vilde erlægge Tiende til Gejstligheden i Fremtiden, hvad der dog mødte stærk Modstand, og tillige vakte Kongens Paabud om Fastedage, Helligeholdelse af de mange kirkelige Festedage, Frigivelse af Trællestanden m. m. stor Uvilje imod ham og social Uro.

Hertil kom, at de kongelige Ombudsmænd ofte var uærlige og udsugede Befolkningen, og »søgte med Vold og Magt at kue ædelbaarne saavel som Menigmand.

¹⁾ Rafns Udgaven af Sagaen, 1829.

²⁾ Olrik: Danske Helgener S. 64.

Ved disse Menneskers utaaelige Overgreb ophidsedes overmaade mange af de ældre, og alle opflammedes baade af Vrede og Had,« siger Ælnod, der ellers stadig roser Kongen og fordømmer Oprøret mod ham.

Medens Knytlinga Saga, der er skrevet ca. 1280, har en stærk og vistnok digterisk Udpensling af Tildragelserne i Vendsyssel under Kong Knuds Ophold heroppe og angiver Navnene paa de to kongelige Ombudsmænd Thord Skorri og Tolar Verpil, som satte sig i Spidsen for Opstanden i Hjarranda (Hjørring?) Syssel, har Ælnod, der skrev sin Beretning ca. 160 Aar tidligere, ikke mange Enkeltheder herom, men efter ham synes det, som om Kongen først havde holdt Retterting i Kjær og Jerslev Herreder og derefter er kommet til Kongsgaarden i Børglum for at holde Ret her i Herredet. Den mod ham ophidsede Befolkning stævnedes da i Hobetal til Tinge »med forgiftet Sind og væbnet Arm«, og Samlingsstedet kalder Ælnod paa sit Latin *pontus cornicus*, hvorfor der har været fremsat den Anskuelse, at det var ved Krage Strand i Tornby Sogn.

Der kan dog ikke være Tvivl om, at det var ved *pontus cornicus*, d. v. s. *K r a g e d a m*, nu Kragesig, der strækker sig øst og delvis syd om Aarslev Hede nord for Børglum Kloster, og i hvilken Fiskeriet 1638 laa til Klostret¹⁾; i vaade Aar staar her endnu meget Vand. At dømme efter Ælnods Beretning ser det ud til, at Herredstinget laa paa Aarslev Hede, og her holdt den ophidsede Befolkningen da Raadslagning baade Dag og Nat. Kongen og hans Mænd var en Dag tilstede, men da Situationen saa truende ud, trak Kongen sig i Hast tilbage til Kongsgaarden, og da han heller ikke ansaa sig for at være i Sikkerhed her, drog han efter at have truffet nogle faa Foranstaltninger til Vestlændingernes

¹⁾ Indberetning til Ole Worm. Jyske Saml. 4. 1. 98.

Omraade — Hvetbo Herred og Han Herred — og tog Ophold paa Kongsgaarden Agersborg, og her samlede han sine tro Folk, hvorefter han selv begav sig til Biskop Henrik, der da opholdt sig paa Bispedømmets Gaard Biskoptorp, nu Bejstrup, øst for Agersborg.

Saa snart det rygtedes i Forsamlingen ved Kragedam, at Kongen havde forladt Børglum, gik den angrebsvis til Værks, indtog Kongsgaarden, som blev udplyndret og alt derefter ødelagt. Da Kongen i Almindelighed kom paa Gæsteri hvert 3. Aar, og hvert Herreds Bønder skulde levere Forplejning til ham og hans store Følge i to Døgn, var der paa Kongsgaardene, blandt hvilke foruden Agersborg og Børglum 1231 var Plet i Vrejlev Sogn og Ulvholm i Hune Sogn, samlet en Mængde Fødevarer paa den Tid, Kong Knud var her, og Ælnod fortæller, at det, som de plyndrende Bønder ikke kunde fortære, nedtrampede de, »og som Svin rodede de op i alt«.

Beboerne fra det østlige Vendsyssel var nu ogsaa kommet til under Anførsel af Kongens Farbroder Asbjørn Jarl og en Eivind Biefra, siger Knytlinga Saga, og disse Mænd formodes at have hørt hjemme i Jerslev. Bondehæren optog Forfølgelsen af Kongen, men inden den kom til Agersborg, traf den paa Fredsmæglere, som var udsendt af Kong Knud. Ogsaa om disse Mæglingsforsøg beretter Knytlinga Saga indgaaende, medens Ælnod fortæller, at Biskop Henrik med nogle Mænd drog Hæren i Møde og forgæves formanede dem til Besindighed. Af Interesse er det, at Ælnod fortæller, at de ophidsede Bønder piskede Strandsandet op i Luften med deres Spyd, thi det synes at vise, at Bondehæren har fulgt Stranden fra Fureby til Slette — den Vej, som indtil 1850'erne dannede den vigtigste Færdelseslinje mellem Vendsyssel og Thy. Medens Agers-

borg blev udplyndret og ødelagt, flygtede Kong Knud videre ned gennem Jylland, og Dramaet endte jo med hans Drab i Sct. Albani Kirke i Odense 10. Juli 1086.

Senere hører vi intet til Kongsgaarden i Børglum, der altsaa i det følgende Aarhundrede gik over i Bispestolens Eje.
